

**Міністерство освіти і науки України
Національний лісотехнічний університет України
Навчально-науковий інститут екологічної економіки та менеджменту
Кафедра психології та соціально-гуманітарних наук**



Трансформація ідентичності в умовах сучасного українського суспільства

**Матеріали
I Всеукраїнської науково-практичної конференції
з нагоди 150-річчя
Національного лісотехнічного університету України
(Львів, 10–11 жовтня 2024 року)**

Львів – 2024

8. Тихолоз Б. Що таке українська ідентичність? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8Qv0noNFm3g>
9. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність: монографія / авт. кол.: О. Рафальський, Я. Калакура, О. Калакура, М. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
10. Черниш Н.Й., Красуля К.Ю. Конструювання віртуальної ідентичності субгрупи кідалтів у соціальних мережах. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. Серія соціологічна. 2021. Вип.15. С. 19-33.

*Кульчицька Марина, к.ф.н., доцентка
кафедри українознавства та міжкультурної комунікації факультету
психології та соціального захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Горблянський Юрій, к.ф.н., доцент
кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

РОСІЙСЬКИЙ МАТ

ЯК ІНДИКАТОР ВИКРИВЛЕННЯ ПОЛЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Воєнні реалії в життєдіяльності українського суспільства загострили суперечливу, проте глибоко екзистенційну мовну проблему – гіперактивне заповнення мовлення громадян України російськими матюками. Із погляду психології такий спосіб мовного самовираження виправдовується надмірним стресом, відчуттям безвиході, загрозами та іншими негативними емоціями, що їх переживають люди під час війни.

Однак загальновідомо, що тотальне домінування в мовленні українців лайливої лексики, «чужої» за походженням [3, с. 244], за специфікою змістового наповнення, за комунікативними функціями, етичними засадами, етнопсихологічними й культурними архетипними характеристиками, можна було спостерігати ще до повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну.

Ще в час тоталітарного радянського режиму і після проголошення суверенітету України можна було констатувати масовість, а в істоті справи – всеохопність (усі вікові, соціальні та гендерні групи) цього явища і його загрозово-нищівну сутність. Століття життя українців в російському імперському середовищі та в умовах радянського тоталітаризму з їхньою всеохопною русифікацією зумовило те, що для численної маси представників сучасної української нації вживати пейоративи, нецензурщину, брутально лаятися матюками стало звичним, подеколи навіть життєво необхідним індикатором і способом долучення до «своїх», до «природного», комфортного для них, існування.

Леся Ставицька, яка науково систематизувала обценну лексику у словниковому форматі, у 2016 р. наголошувала, що сучасні українські інтелектуали не готові до фахового аналізу цього зрізу лексикону, що цієї теми в українській науці, як правило, бояться й оминають, уважаючи її вторинною, неважливою [5]. Але ж насправді тема пейоративної брутальщини не маргінальна, а потребує інтенсивного наукового аналізу, зокрема й засобами новітніх методів вивчення впливу такого слововжитку на людську індивідуальність як багатополярну фізичну, емоційну, етичну, психологічну й соціальну істоту в усіх її виявах – у взаємодії з собою й іншими людьми в контексті національного самоусвідомлення та прагнення до розбудови вільної (зокрема й від бруднослів'я) і самодостатньої держави.

Прикметно, що серед нечисленних, часто спорадичних, досліджень пейоративної лексики, у публіцистичних виступах, інтерв'ю в медіа зазвичай відстежуємо думку, що під час війни таке мовне «забарвлення» спілкування можна виправдати (співачка й науковиця Анжеліка Рудницька), а «мовним пуристам» варто утриматися від заперечення й осуду цього явища [6]. Наше емпіричне дослідження (письмове анонімне опитування студентів/курсантів довоєнного періоду та через 10 років, у час сучасних трагічних реалій повномасштабної російсько-української війни – усього 97 осіб) продемонструвало, наскільки сильними й руйнівними є наслідки поступового насичення мовного узусу українців російськомовною лайливою лексикою.

На питання «*Чому Ви матюкаєтесь?*» більшість респондентів обох часових зрізів дали майже однакові відповіді, причому змістово вони дуже чітко окреслюють головні причини та способи долучення до вжитку матюків:

- для вираження сильних емоцій, неконтрольованої агресії, злості, ненависті, вражень; щоб виразити весь негатив, який у тобі є; у відповідь на образу; «вибух» нервової системи;

- поганий настрій, нервовий зрив, коли щось не виходить так, як потрібно; щоби менше нервуватися;

- щоби висловити злість, ненависть до людини, невдоволення; щоби висловити неповагу до людини, яка не поважає мене, або злість до людини, яка мене рознервувала;

- висловити радість, ейфорію, захоплення;

- такі слова універсальні;

- це (несвідома) звичка або спосіб привернути увагу;

- і для дорослих, і для малих це стало нормою;

- підкреслити важливість сказаного, підсилити фразу; малий запас слів; використовують завжди як просто вставні слова;

- щоби бути таким, як усі, підкреслити приналежність до певної групи людей; соціальний вплив; зі школи чув від старших друзів та інших людей; у компанії і зі мною розмовляють так само; виріс у такому середовищі, де матюкання – основний спосіб спілкування; до їх уживання змушує атмосфера, життя, колектив, де всі матюкаються, бо для них це – норма;

- «...бо мені це подобається (матюкатися це АХ...ЄННО!!!)»;

- сучасне суспільство без нецензурної лексики існувати просто не може;

- «Маючи менше 15-ти років, повністю не керуючи своїми вчинками, висловлюваннями, часто робив те, що й дорослі, не обдумуючи правильність цих дій. Нормою вони стали з часом через часте вживання у повсякденному мовленні, викоренивши літературні слова. І на даний момент мені здається, що без матів я взагалі не зможу розмовляти, оскільки вони займають 70 відсотків

моєї лексики. Так набагато легше пояснити щось людині, ніж без неї (можна допомагати кулаками)».

Характерно, що до війни респонденти давали більш розгорнуті відповіді-розмірковування (див. останнє міркування), тоді як тепер – здебільшого лаконічними, небагатослівними реченнями.

На питання «*Навіщо це мені?*» теж спостерігаємо одностайність у відповідях:

- щоби зняти емоційну напругу, емоційна розрядка; «почав матюкатися десь у 9 класі, коли почалися проблеми в житті і я зрозумів, що жити важко»;
- так легше виразити свої (негативні) емоції: злість, роздратування, нервовість;
- матюкатися немає необхідності, але є до того звичка;
- виглядати крутим перед іншими;
- інколи ці слова-паразити нібито самі вилітають із рота.
- «якщо людина не розуміє, що їй говориш, і знову треба пояснювати те саме, і знову – наш народ нормальної мови не хоче розуміти»;
- із ними [матюками. – *М. К., Ю. Г.*] легше побудувати якесь висловлювання; нестача слів; для зв'язки слів; для забарвлення розповіді;
- без таких слів неможливо спілкуватися на побутовому рівні; під час сварки без цих слів просто не обійтися;

Отже, матюки сприймають як важливий і дієвий засіб для вираження негативу й злості, незважаючи на те, що кожен добре усвідомлює їхню брутальну природу та бездумний автоматизм їхнього вжитку. Це промовисто засвідчує, що опитана молодь належно не опанувала ні ключових моральних засад особистої культури, етики спілкування, ні розуміння як коректно, зріло, по-дорослому виявляти свої емоції в різних комунікативних ситуаціях. «Розпад, розщеплення мови до ядра, до мату, до вигуку свідчить про цілковиту деградацію, до якої доведена людина» [2, с. 204], – так ще в час існування радянського комуністичного режиму охарактеризував одну з соціальних прикмет імперської

сутності Павло Мовчан, підкресливши, що мова є «осереддям людської гідності», а слово – «струмопроводом космічної енергії» [2, с. 179].

Критичне мислення та інтелектуальний аналіз і синтез переконують, що всепроникна звичка вживати матюки у жодному разі не є свідченням, як нещодавно написали у *The Guardian*, справжності, щирости й глибини емоцій українців [6]. Ті чужомовні зайди-«універсалії», на першопогляд, дійсно видаються важливим і дієвим засобом психологічного звільнення й виразником справжності переживань, а проте, у суті справи, є підступним способом знищення іманентних, властиво українських етноментальних рис. Як слушно відзначав Іван Дзюба, «апофеоз ненормативної лексики – це симптом ширшої і глибшої хвороби людського духу [...], це омертвіння тонких структур душі, сформованих багатьма тисячоліттями розвитку роду людського...» [1, с. 785], яке особливо тепер, у трагічний воєнний час, набуло явних ознак проросійського диверсійного розмивання мовних меж через ураження лінгвокультурного й етичного складників ідентичности кожного українця. Такі ж переконання намагається донести до українського політикуму консультант комітету культури і духовності Верховної Ради України Василь Слесаренко, який називає «імплементовані українському народу імперською політикою колишнього срср російські матюки» зброєю агресора, позбавлення від яких може стати вагомим етапом у здобутті перемоги над ворогом – виграти війну на культурному фронті й повернути нашу «самобутню українську ідентичність» [4].

У такому контексті досить характерними є відповіді представників студентської молоді, яка творитиме майбутнє нашої країни, виховуватиме нові покоління українських дітей, на питання «*Що робити, щоб цього позбутися?*»:

- поставити питання про культурну проблему вживання цих слів у суспільстві;
- заборонити їхнє використання у громадських місцях, соцмережах і різних закладах;
- це має бути усвідомлений вибір кожної людини;
- робити зауваження, збільшувати словниковий запас, читати книжки;

- змінювати себе всередині; контролювати себе й намагатися менше так висловлюватися, контроль над емоціями; використовувати дихальні вправи або інші методи релаксації;

- робити погодинні перерви (або дні) без матюків;
- змінити середовище спілкування, у якому такі слова не є нормою;
- показати власний (хороший) приклад відмови від лайки;
- потрібно захотіти й усвідомити, чому це погано робити і що це

некультурно;

- пояснювати, що такі слова не треба вживати, розмовляти про це з дітьми;

- знайти альтернативні способи висловлення своїх емоцій, учитися добирати інші, нелайливі, культурні слова, замінити їх українськими;

- за кожне погане слово збирати 10 грн, а потім ці кошти комусь віддати;
- за лайливе слово людина повинна виконати декілька фізичних вправ;
- керівник має роз'яснювати, що вживати нецензурну лексику не можна, підкреслювати важливість поваги один до одного, запропонувати більш конструктивний спосіб вираження думок, заохочувати до позитиву, провадити тренінги з комунікації, реагувати на порушення.

До війни думки в опитуванні з цього приводу були такими:

- «Викоренити це неможливо, бо це залежить від усієї української нації. А вона не хоче змінюватися сама, тому що навіть у фільмах, по телебаченню, депутати і всі інші знаменитості вживають нецензурні слова»;

- «Самостійно вирішити цю проблему нелегко – з ким поведешся, від того й наберешся. За таким принципом змінювати оточуючих та оточення»;

- «Потрібен дуже великий стимул і наполегливість, бо не кожна людина на це здатна. Чесно скажу, я намагався в 11 класі: за кожен матюк відкладав в скарбничку 50 коп., але мене надовго не вистачило...»;

- Можна, але не треба (з матюками буде цікавіше жити)...;

- «Очистити мову від таких слів не можна, тому що вони вживаються кожного дня... Для декого це їх друга рідна мова, тому що вирости на вулиці, а у великому місті без нецензури не проживеш»;

- покарання від керівництва;
- виховувати в кожній людині культуру україномовного спілкування, висміювати тих, хто спілкується лайливим словом, зробити кліпи, меми тощо, у яких висміюватимуть уживання матюків;

- потрібно, щоби люди поважали один одного і щоби просто почали поважати самих себе;

- перевчати тих, хто матюкається, а від них уже навчиться нове покоління;

- від самого початку [терпляче] пояснювати дітям, що це неправильно; вести виховну роботу з самого садочка, відмалку; покращити виховання, посилити контроль..., учити [суспільство] правильному спілкуванню, новій етиці... – це стосується майбутнього;

- просто треба захотіти; через самовиховання й самодисципліну;

- це може зробити тільки людина, яка сама хоче підвищити свою моральну, духовну культуру; ходити до церкви;

- потрібно, щоби кожна людина змінила своє ставлення до лайки і зрозуміла, що вона не прикрашає рідну мову;

- розробити сленг, який би не мав матюків;

- вивчати вірш, якщо матюкнувся;

- досліджувати підсвідомі процеси, які запускають уживання таких слів, на нейрофізіологічному рівні.

Як бачимо, більшість пропозицій щодо успішного подолання звички використання матюків у спілкуванні свідчать про те, що настав той момент, коли представники українського соціуму вже фактично готові адекватно сприйняти відповідні ініціативи, роз'яснення й дотримуватися етико-поведінкових засад, які мали би сформулювати й легітимізувати на державному рівні установи, які відповідають за гуманітарну політику в Україні. Такий крок матиме істотний

вплив на витіснення з україномовної комунікації одного з ключових і дуже духовно руйнівних рудиментів російського впливу – лайливого бруднослів'я.

Принагідно відзначимо, що відновленню, очищенню полів української особистої й національної духовної ідентичности могли би допомогти методи спеціального інтелектуального впливу із інтенсивною популяризацією результатів новітніх досліджень представників постнекласичної парадигми, які підтверджують вельми шкідливу природу культурного, енергетичного, світоглядного, генетично- й духовно-руйнівного впливу обценної лексики (особливо російських матюків) на кожную людську особистість, а отже, і на все українське суспільство, і навіть на всю нашу планету. Не випадково принаймні один день року (3 лютого – Всесвітній день боротьби з нецензурною лексикою) присвятили боротьбі зі згубним для людського духу лихослів'ям. Його шкідливість засвідчили експерименти з заморозкою води Емото Масару, результати кірліанівських фотодослідів Софії Бланк, дослідження «хвильового геному» Петра Гаряєва.

А тому, будучи добре поінформованим, навіть за відсутності спеціальної державної програми, кожен українець може самостійно вирішити й самостійно запустити процес очищення й вирівнювання викривленого поля своєї ментальної ідентичности, що, зрештою, зумовить кардинальні зміни в самоусвідомленні, самоствердженні та відкриє нові перспективи для продуктивної духовної самореалізації української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дзюба І. Вимирання слова // Дзюба І. З криниці літ: у 3 т. Т. 1. Київ: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 780–789.
2. Мовчан П. Мова – явище космічне // Мовчан П. Ключ розуміння. Есе, літературно-критичні статті. Київ, 1990. С. 178–214.
3. Радевич-Винницький Я. Антиетикет у спілкуванні // Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: навч. пос. 2-ге вид. Київ: Знання, 2006. С. 235–256.

4. Слесаренко В. Звернення до президента України Зеленського В. О. URL: https://dostup.org.ua/request/dopomozhiemo_ukrayintsiam_pozbut
5. Ставицька Л. Обсценна лексика: невігластво чи спосіб самовираження? URL: <https://language-policy.info/2016/02/obstsenna-leksyka-nevihlastvo-chy-sposib-samovyrazhennya/>
6. Хотин Р. Чи матюкаються солов'ї? Нецензурна лексика в часи війни. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-matyuky-netsenzurna-leksyka-ruskiy-korabl/31887525.html>

*Лазарович Надія, к.ф.н., доцентка
кафедри теорії та історії культури філософського факультету,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

*Кунак Анна, студентка,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Сучасні виклики сучасного цивілізаційного розвитку, а головне – ситуація російсько-української війни, зумовлюють втрату аксіологічних пріоритетів та втрату ідентифікаційних стратегій та практик суспільного буття особи в українському суспільстві. Водночас можна констатувати той факт, що стрімкий соціокультурний поступ сьогодення залишає все менше місця для осмислення минулого, адже з інтенсивністю змін людина змушена постійно пристосовуватися до нових викликів та цінностей, тим самим відносячи на маргінес свідомості ідеї вкорінення та збереження історичної пам'яті. Відтак, питання формування соціокультурної ідентичності в сучасному українському суспільстві набуває особливої актуальності та смислового наповнення.

Сьогодні «виклики часу» зумовлюють інтенції особи гнучко реагувати на суспільні зміни, проте при цьому постає глибинна проблема збереження національної ідентичності в контексті самовідчуття людини всередині конкретної культури. Традиційні форми ідентичності в сучасному динамічному